

Te parau fa'aau n? Rarotonga

I te 6 nō 'atete i te matahiti 1985, i te maha 'ahurura'a o te matahiti i ha'apa'a'inahia ai te tūpita 'ātōmī marite i ni'a i te 'oire nō Hiroshima, 'ua fa'aotihia te parau fa'aau o te tara'ātōmīra'a nō Patifita 'apato'a, *Traité de dénucléarisation du Pacifique Sud*^[1], pi'i-ato'a-hia parau fa'aau nō Rarotonga, *traité de Rarotonga* e nau mero hō'ē 'ahuru ma toru^[2], mero nō te *Forum des îles du Pacifique Sud (FIPS)*^[3]. 'Ua ha'amana-roa-hia i te 'āva'e nō tītema i te matahiti 1986.

Vai matara noa nō te mau fenua mero nō te *Forum*, ua fa'ananeahia te parau fa'aau e nau arata'ira'a e toru nō te tītau i te mau fenua pūai i te pae o te ātōmī 'ia 'āmui mai, e ta'a'ēra'a pāpū tō te mau fenua piri o te vaefenua (fenua Marite, fenua Farāni 'e te fenua Peretāne) i tō te tahi atu (te fenua Tinitō 'e te fenua Rūtia).

Ha'amauhia i te tau umeumera'a 'e te tau o te tāpapara'a i te mau moiha'a 'ātōmī, 'ua fa'ati'a teie vaefenua i tara'ātōmīhia i te hō'ē vaefenua i te ti'amā i te ha'apāpū i tō rātou ti'ara'a i mua i te ao nei. 'Ua fa'a'ite ato'a rā teie parau fa'aau i te paruparu o te atamanava o te vaefenua moiha'a tama'i 'ātōmī 'ore (ZEAN)

Te parau fa'aau o te tara'?'m?'ra'a n? Patifita 'apato'a 'aore ra te mau p?p? o te hu'a ' ?t?'m?

'Ua hiti mai te mana'o e fa'ahotu i te tahi vaefenua tara'ātōmī i Patifita 'apato'a i roto i te *ethos* nō 'Ōteānia 'a ha'amata ai te mata'u 'ātōmī i te tupu roa i te ao nei 'aore ra i te tahi noa tuha'a. 'Ua fa'aara te tūpitara'a 'ātōmī nō Hiroshima 'e Nagasaki i te matahiti 1945, te tau o te umeumera'a 'e te tāpapara'a i te mau moiha'a tama'i ('ātōmī ato'a) i fa'ahotuhia e te mau fenua pūai mai te fenua Marite 'e te fenua Rūtia, 'e te pe'ape'a o te mau tūpita a te fenua Cuba i te matahiti 1962, i te ao nei te 'ū'anara'a o te mata'u 'ātōmī.

Fa'aoti-ato'a-hia 'ei " roto ātōmī"^[4], 'ua riro 'oi'oi te vaefenua Patifita 'apato'a^[5] 'ei vaefenua tāmatamatarā'a 'ātōmī i roto i te reva^[6], tā te mau Marite nā mua, tā te mau Peretāne i muri mai 'e tā te mau Fārāni nō te fa'ahopera'a.

'Ua tupu te mau tāmatamatarā'a 'ātōmī Marite^[7] i roto i te vaefenua Mitoronētia nō Patifita. Mai te matahiti 1946 'e tae atu i te matahiti 1962, 'ua ha'apa'a'ina te mau Marite e hitu 'ahuru ma va'u tūpita (e ono 'ahuru ma ono (66) i te mau fenua Marshall, mai te fenua nō Bikini 'e tae atu i te fenua Eniwetok mai te matahiti 1946 i te matahiti 1958, hō'ē 'ahuru ma piti i ni'a i te motu nō Johnston mai te matahiti 1958 'e tae atu i te matahiti 1962).

I tōna pae, 'ua ha'apa'a'ina te fenua Peretāne hō'ē 'ahuru ma piti (12) tūpita 'ātōmī i nī'a i te fenua 'Auterāria (i nī'a i te mau motu Monte Bello, 'e i nī'a i te mau fenua mā'ohi o te mau "aborigènes" nō Emu Field 'e nō Maralinga) mai te matahiti 1952 'e tae atu i te matahiti 1956 hou 'a ha'apa'a'ina atu ai i roto i te mau ta'amotu nō Gilbert 'e Ellis^[8] mai te matahiti 1957 'e tae atu i te matahiti 1958^[9]. E tae atu i te matahiti 1962, 'ua fa'aharuru 'āmui te fenua Marite 'e te fenua Peretāne i tā rāua mau tūpita i nī'a i te fenua Christmas, i nī'a i te motu Marite nō Johnston 'e i te fenua Marshall mā.

I tō rātou pae, 'ua fa'ahotu te mau Farāni i te tahi tāpura tāmamatara'a 'ātōmī i te mau fenua Tuamotu mā i Pōrīnētia Farāni mai te matahiti 1966 'e tae atu i te matahiti 1996, 'ua ha'apa'a'ina rātou hō'ē hānere e iva 'ahuru ma toru (193) tūpita 'ātōmī (e maha 'ahuru ma hō'ē (41) i roto i te reva mai te matahiti 1966 'e tae atu i te matahiti 1974).

'Ua fa'aruru te moana Patifita hau i te toru hānere (+300) tāmamatara'a 'ātōmī^[10], i riro mai ai hō'ē o nā vaefenua tāmamatara'a 'ātōmī faufa'a roa a'e, i muri i te fenua Nevada 'e te fenua Sibérie^[11].

'Ei 'ite noa, 'ei ta'ata i ro'ohia i te'ati (rahi ānei, iti ānei), te mau nuna'a nō 'Ōteānia, 'ua fa'aruru vave noa rātou i te mau fifi i muri a'e i te mau tāmamatara'a 'ātōmī.

I te matahiti 1946, 'ua tarihia te tā'āto'ara'a o te nuna'a nō te fenua Bikini nō te tāmaura'a i te mau tāmamatara'a 'ātōmī Marite i nī'a i tō rātou motu.

I te matahiti 1954, 'ua tupu te tahi fifi i te tāmamatara'ahia i nī'a a'e i te motu nō Bikini, 'ua pa'apa'a roa te feiā horopahī o te hō'ē pahī tāvere 'ūpe'a tāpōnē. Te pe'ape'a rahi i tupu i roto i taua mau fenua ra, 'ua tūra'ī 'oia i te fa'aterera'a hau fenua nō te fenua 'Auterāria i te 'Iriti i te parau fa'ati'ara'a i te fenua Peretāne nō te fa'atupu tāmāu i tāna mau tāmamatara'a ātōmī i nī'a i te fenua 'Auterāria. Nō reira, nu'u atura taua fenua ra i tāna mau tāmamatara'a 'ātōmī i nī'a i te fenua nō Christmas^[12]. Nā te tāmamatara'a 'ātōmī Marite nō te 9 nō te 'āva'e nō tiurai i te matahiti 1962, i nī'a a'e i te fenua Johnston, tei hi'o-roa-hia mai mai Aotearoa mai^[13], i horo'a i te tahi hi'ora'a tei ha'aferuri i te mau nūna'a nō 'Ōteānia i nī'a i te pārurura'a i tō rātou arutaimareva i mua i te nu'ura'a o te mata'u o te paura 'ātōmī 'e te fa'atupura'a i te hō'ē vaefenua tara'ātōmī.

Mai te peu, 'ua tupu te hia'ai e fa'a'ore roa i te mau tāmamatara'a 'ātōmī Farāni ('ua fa'aea te mau Marite 'e te mau Peretāne i tā rātou i te matahiti 1962), te tahi ā fifi tei tūra'ī i te mau fenua nō 'Ōteānia e fa'atupu i taua vaefenua ra, 'oia ho'ī te pāto'ira'a i te tarira'a i te mau hā'iri'iri 'ātōmī 'e te mau mātēria rarara'a ireire i roto i te vaefenua 'e te mau fenua mai te fenua Tāpōnē

'e te fenua Marite.

Mai reira, 'ua tāpa'ohia taua hia'ai ra i roto i te tahi arata'ira'a tara'ātōmī tā'āto'a, i nī'a i te rēni 'o nā pū mana'o e piti : te parau fa'aaui a Tlatelolco nō te matahiti 1967 'e te parau fa'aaui nō te parare-'ore-ra'a te 'ātōmī (TNP) nō te matahiti 1968.

Mea nā reira 'o Fītī 'e te fenua Pāpua (PNG), piri ia Aotearoa, i te anira'a'ia tāpa'ohia te ha'amaura'a o te tahi vaefenua tara'ātōmī nō Patifita 'apato'a, i nī'a i te tāpura tumu parau o te toru 'ahurura'a o te rurura'a a te 'āpo'ora'a 'āmui o te ONU. Mai te peu, 'ua tāmata te fenua 'Auterāria i te fa'ahepo 'ia tohutohu tāna mau moiha'a e papa ra i te ZEAN, i te turu 'e te fa'aōra'a o te mau pūai 'ātōmī^[14]. 'Ua fa'aru'e 'o Canberra i tōna ti'ara'a 'e 'ua mā'iti nō te fa'aotira'a 3477(XXX) tei ha'amanahia e te hō'ē pae rahi pāpū^[15], i te 11 nō tītema nō te matahiti 1975 i te 'āpo'ora'a 'āmui o te ONU.

Noa atu te fa'aotira'a a te ONU, 'ua mau tā'ue noa te nu'ura'a i te hō'ē vaefenua tara'ātōmī nō Patifita 'apato'a, i te ho'ira'a mai te mau pupu poritita ti'ati'ahau i te fa'aterera'a fenua, i 'Auterāria 'e i Aotearoa, tei 'ore i pāto'i i taua vaefenua ra, tei 'ore ato'a rā i turu i te ha'amaura'a o taua vaefenua ra. Te mā'iti-fa'ahou-ra'a-hia te mau pupu « travaillistes » i Aotearoa i te matahiti 1982 'e i te matahiti 1983 i 'Auterāria, 'ua ha'amata fa'ahou te 'opuara'a i te matahiti 1983, i te fenua iho 'e i te vaefenua nō Patifita. 'Ua tāpae te rurura'a o te mau fa'atere o te *Forum* nō te mau fenua nō Patifita 'apato'a, i te matahiti 1982, i te hō'ē fa'a'itera'a 'āmui tei fa'aara ē e fa'atura te vaefenua tara'ātōmī i te fanora'a ti'amā i tua 'e te mau fa'aaura'a pāruru e vai ra ('oia ho'i te fa'aaura'a ANZUS^[16]

iho ā rā). I te 'āva'e 'atete nō te matahiti 1983, 'ua fa'aara 'o Bill Hayden, te fa'atere hau mātāmua nō 'Auterāria, i te ha'amaura'a o te hō'ē vaefenua tara'ātōmī i Patifita 'apato'a, 'ei fāna'ora'a nō tāna fa'aterera'a fenua i te pae o tāna poritita i te ara.^[17]

Hō'ē matahiti i muri mai, 'ua ha'amanahia te mau rēni tumu i fa'auehia e 'Auterāria e te *Forum* 'e 'ua fa'aotihia te ha'amaura'a o te tahi pupu 'ohipa nō te fa'aaineine i te hō'ē parau fa'aaui. E pae (5) rurura'a i tupu i Rarotonga nō te ha'amana, i te ono (6) nō 'atete nō te matahiti 1985, i te ha'amaura'a o te vaefenua tara'ātōmī 'o Patifita 'apato'a. (hoho'a fenua)

Source : www.ctbto.org

P?ai 'e paruparu o te parau fa'aaun? Rarotonga

E parau fa'aaun huru 'āpī nō te mau vaefenua tara'ātōmī 'e'ē atu, tei mahemo 'e tē fā mai (mata atu i te *Les Zones dénucléarisées* ou ZEAN), e tāpa'o ta'a'ē mau, e tū'ati i tāna fā mātāmua roa, tōna ārea ihi anoa fenua 'aore ra te mau hau e ta'uhia atu. Te hō'ē roa 'o rātou, ta'a'ē noa atu i te tahi atu mau ZEAN, 'aita teie e vai i raro a'e i te maru o te mau moiha'a tama'i 'ātōmī (*Nuclear weapon-free zone*), i raro a'e rā i te maru o te 'ātōmī (*South Pacific nuclear-free zone*).

Tē fa'a'ite mai ra rā i te mau paruparu e tū'ati i taua mau ta'a'ēra'a ra.

Mai te peu pa'i, 'ua fa'atupu te mana'o 'o nā parau poto e ono e fatu ra i te TNP, i te mana'o rahi o te parau fa'aaun nō Rarotonga, nā te parau fa'aaun nō Tlatelolco i horo'a i te mau papa 'ohie. Tē rēni nei te ha'amaura'a o teie nei vaefenua tara'ātōmīhia nō Patifita 'apato'a, i te roara'a tā'ōti'ahia, i te tītaura'a i te tahi hia'ai e tuatāpapa i te mau faufa'a poritita ānei, fa'ehau ānei nō te 'ōpani-'eta'eta-ra'a 'eiaha noa te mau moiha'a tama'i 'ātōmī, i te mau fa'anahora'a rau o te tūpita 'ātōmī, 'e tō rātou fa'a'ore-pāpū-roa-ra'a^[18]. Tē ha'amau ra i te hia'ai o te mau Hau e au e 'ape 'ia riro te vaefenua 'ei vāhi 'arora'a paha o te mau fenua pūai i te pae o te 'ātōmī. Te tahi ā fā, 'o te pārorura'a i te arutaimareva o te ārea nei ma te pāto'i, mai tei pāpā'ihia i roto i te parau fa'aaun nō Tlatelolco, te tūtaura'a i te mau hā'iri'iri rarara'a ireire i roto i te moana. Teie rā, e mea ta'a'ē mau te parau fa'aaun nō Rarotonga, inaha, tē 'ōpani ra, ta'a'ē noa atu i te tarira'a i roto i te vaefenua ra, te tarira'a o te mau fa'anahora'a 'ātōmī i roto mau i te mau fenua 'e te mau roto o te mau Hau e au^[19]

Tā'ati'atihia e nau parau poto hō'ē 'ahuru ma ono 'e e maha parau hau e au i nau Hau hō'ē 'ahuru ma toru, e toru arata'ira'a hau e fāri'i 'ia 'āmui mai i te mau hau pūai ātōmī i 'itehia^[20].

Te mea ta'a'e o te parau fa'aaunō Rarotonga, o te parau fa'aaunā e tei fa'ahepo i te 'ōpani-
'eta'eta-ra'a o te mau tāmamatara'a 'ātōmī i roto i te vaefenua 'o Patifita 'apato'a (mana'o
iva (9) o te parau 'ōmuara'a, fa'ahiti-fa'ahou-hia i te Trava 6 tei ha'apa'arihia i roto i te
fa'anahora'a 3), poro'i māramarama maita'i i te Hau Farāni, Hau i tāmāu noa i te mau
tāmamatara'a 'ātōmī i te taime 'a pāpa'ihia ai te parau fa'aaunā.

E mea ta'a'e mau ato'a te rahi 'o tōna ihi anoa fenua. Mai te to'o'a o te rā e moti i te 'ōti'a 'o te
moana nō 'Auterāria, mai te hitira'a o te rā e moti i te 'ōti'a o te parau fa'aaunō Tlatelolco, mai
te 'ōti'a nō 'apato'erau i te Pito-o-Atea^[21] e moti i te pae 'apato'a, i te 'ōti'a o te parau fa'aaunā o
te poro to'eto'e 'o 'apato'a. Hono-fenua-hia e te mau parau fa'aaunā ti'a nō te poro to'eto'e nō
'apato'a 'e te parau fa'aaunō Tlatelolco, 'ua fa'ahope roa te parau fa'aaunā nō 'Ōteānia i te
tara'ātōmīra'a (i te paraurā'a) o te tuha'a hō'e i ni'a i te pae nō te paraneta 'e e piti i ni'a i te toru
(2/3) o te 'api fenua 'apato'a.

'Ua ha'amau te parau fa'aaunō Rarotonga i te tahi fa'anahora'a nō te hi'opo'ara'a i te
fa'aturara'a o te mau fa'ahepora'a o te mau hau ato'a tei papahia i ni'a i te terera'a o te ao
'aore ra o te vaefenua.

Tē fa'a'ōti'amā nei te mau hau ato'a i tu'urima i te TNP, nō te mā'iti 'e te fa'a'ohipara'a i te mau
fa'aaunā ato'a nō te ha'apāpū e te Piha o te ao nei nō te ito 'ātōmī (AIEA). Tē ha'apāpū nei teie
mau fa'aaunā ē te mau mātēria 'e patura'a 'ātōmī e vai ra i roto i te ārea nō te hō'e fā hau. E
mea ra'atirahia te mau terera'a vaefenua e te hō'e fa'atere o te Piha turuturu autaea'era'a
tapiho'o-tapiha'a-ra'a nō Patifita 'apato'a honohia i te piha pāpa'ira'a parau o te *Forum des îles
du Pacifique*. Tē 'ōpua ra rātou i te mau 'aitauira'a ha'amāramaramara'a, 'e te mau hi'opo'ara'a
ta'a'e 'ia horohia i mua i te ture e te tahi o te mau pae, te mau tuha'a ('aita ā i tupu). E tano
ato'a te Tōmite horo'a mana'o *ad hoc* e fa'atupu i te tahi mau fārereira'a, uiuira'a i te mau pae
'aore ra tuha'a.

Tē vai ato'a ra te tahi mau fa'anahora'a i te pae o tāna hi'opo'ara'a, tōna monora'a 'e te atati'a
o te 'āta'ata'a. Tē mito ato'a ra ē e fa'a'āteahia te mau 'ōti'a o te ārea i te taime 'a riro mai ai te
tahi atu mau fenua 'ei mero nō te Forum 'e 'o tē 'ati i te parau fa'aaunā (te huru ia o te mau fenua
'āmui 'o Mitoronētia, te mau fenua Marshall (i te matahiti 1987) 'e tō Palaos (i te matahiti 1995
[22]).

Teie rā, tē vai ato'a ra te tahi mau paruparura'a i roto i teie parau fa'aaunā piri roa i tōna faufa'a
'aore ra i te fa'anahora'a, i te 'ōti'a fenua, 'aore ra i te mau fa'auera'a e arata'i ra i te ZEAN (mata
atu i te mau vaefenua tara'ātōmīhia 'aore ra ZEAN)

ne;">Les zones dénucléarisées ou ZEAN).

Nā mua roa, e mea iti roa te fāri'ira'a i te parau fa'aaui 'aore ra i te mau arata'ira'a. E pae mero hau tā te FIP i tō te matahiti 1985, 'aore ā rā e fa'ati'a i te ha'apāpū i te parau fa'aaui nō te mea 'aore rātou i ti'amā^[23], 'Aore i hau atu i te mau fenua pūai 'ātōmī 'ahiri rātou i iō ato'a i roto i te fa'aineinera'a o te parau fa'aaui iho, mana'o i pāto'ihia e te mau Hau. Mai ia Vanuatu, aore ra te fenua Pāpua tei ha'apāpū ato'a i tō rātou ti'amāra'a i te pae o te poritita nō te mau fenua 'e'ē iho ā rā. Te tumu ia i ha'amauhia ai (i muri mai) te mau arata'ira'a i vai matara nō nā fenua pūai 'ātōmī e pae, tei fa'aiti faufa'a 'ore i te tano e ti'a i te fārereihia e te ZEAN, i roto iho ā rā i taua taime umeumera'a i tupu ā i te pae o te moana nō te fenua Taina. Terā ra, te paruparu rahi o te parau fa'aaui i te mea ia 'aore te mau ha'apāpūra'a arata'ira'a e fifi e'ita ato'a e ha'afifi. 'Ua tu'urima te fenua Marite, 'aore rā i ha'apāpū, 'aita ia e fa'atura ra i te fa'aura'a a te ONU nō te ZEAN ('aita ato'a nō te ture o te moana).

Hau atu, i roto i te hō'ē vaefenua e rara ai hō'ē rahira'a fenua, e mana te parau fa'aaui i ni'a i te mau fenua, i roto i te mau moana, i roto i te mau moana roto fenua, e te mau roto o te mau ta'amotu o te mau Hau mero^[24]. E ō ato'a mai te mau ārea ato'a o te ZEE 'e te moana tua i roto i te mau 'ōti'a, e mahemo rā i te rarara'a ture o te parau fa'aaui.

Nō te fa'ahope, mai te peu tē ha'amana'o mai ra te Īrava 5-1 o te parau fa'aaui nō Rarotonga ē, tē fa'aōti'amā nei te mau Hau tata'itahi i te pāto'ira'a i te mau vaira'a tauiha'a tūpita 'ātōmī i ni'a i tōna iho fenua, tē horo'a ra te Īrava 2 i te ti'amāra'a i roto i te mau Hau tāta'itahi, nō te fāri'i i te mau pahī ānei, te mau pahī reva ato'a ānei 'ia tāpe'a i ni'a i tō rātou mau uāhu, i ni'a i tō rātou mau tahua taura'a manureva, te fanora'a nā ni'a i tō rātou mau moana piri fenua, tō rātou mau moana piri motu, noa atu, « i roto i te mau firī'a tē 'ore e ō i roto i te mana ha'afifi 'ore". E ti'a ato'a i te Hau tāta'itahi i te fāri'i i te parau fa'ati'ara'a nō te utara'a, te terera'a, te tāpe'ara'a 'e tae noa atu i te ha'amaura'a i te tahi pū fa'ehau i ni'a i tōna fenua, eiaha rā te tumu 'o taua ha'ana 'ātōmī o te patura'a 'e'ē 'ia ha'afifi. 'Ia tai'ohia taua Īrava ra, e mea pāpu te perē a te fenua 'Auterāria, tei hina'aro 'ū'ana e pāruru i tōna hoa Marite, tōna mau tere, tōna mau tāpe'ara'a 'e tāna poritita *Neither Confirm Nor Deny*.

Te fatu mau o te parau fa'aaui 'e tōna papa hō'ē roa tei hina'aro e fa'a'ore i te 'ātōmī fa'ehau i roto i te vaefenua teie e fifi nei, e perehī roa nei.

I teie nei, e aha mau na te fa'a'ohipara'a ti'a mau o te parau fa'aaui o te tara'ātōmīra'a 'o Patifita 'apato'erau ? E pū'ohu ānei ē e fa'aura'a ānei i rotopū i te mau mana'o tauui o te mau Hau nō 'Ōteānia ('aore ra mau fenua pūai nō rāpae) i ni'a i te parau o te fa'a'orera'a i te mata'u 'ātōmī i roto i tō rātou vaefenua ? Ua horo'a te parau fa'aaui nō Rarotonga i te rāve'a i te mau nūna'a nō

'Ōteānia nō te tītau i te tahi 'ā'au mehara nō te ao nei. Rahi atu ā i te tahi 'ohipa poritita fa'atorohia i nī'a i te fenua Farāni, e ti'a roa 'ia fa'ahitihia na mai te hō'ē peu 'a'au mehara nō te ao nei nō te vaefenua 'e hō'ē fa'aōti'amāra'a i roto roa i te rēni 'āfaro o te mau fa'auera'a a te TNP.

Tō te ZEAN , 'e tō te Patifita 'apato'erau iho ā rā, e au ra e mau moiha'a fifi haere noa nō te mea, e fao i te hina'aro au 'e te tura o te mau fa'aōti'amāra'a o te mau fenua pūai 'ātōmī, te mau rēni te'a nanonano o te mau parau fa'au tara'ātōmīra'a. Hau atu ā, te mea e fāri'i ra i te mau Hau tāta'itahi i ō i roto i te parau fa'au nō Rarotonga 'ia fāri'i ti'amā i nī'a i tōna fenua (moana, reva, aru) i te vaira'a o te mau patura'a 'e'ē i 'ī i te mātēria 'aore ra e tari ra i te 'ātōmī mai tē 'ore roa e pāto'ihia, 'o te tumu fifi rahi roa a'e e fa'ahepohia ra i te vaefenua tā'āto'a. Tē tū'ino ra i te faufa'a mau o te parau fa'au nō Rarotonga 'e te tumu mau o ZEAN. E tupu ato'a te tahi fifi 'āmahamahara'a i te vaefenua 'e i rotopū i te mau Hau i fa'aōti'amā tā'āto'a i te pāto'i i te vaira'a mai te 'ātōmī 'e te tahi atu. Nō reira, ma te tāmāu i te pāto'ira'a i te mau moiha'a tama'i 'ātōmī, e iva fenua nō Patifita 'apato'a^[25] 'e te fenua Aotearoa tei fāri'i i te parau fa'au 'ōpani- 'eta'eta-ra'a i te mau moiha'a tama'i 'ātōmī a te ONU (UNTNPW), i ha'amanahia i te 'āva'e tenuare nō te matahiti 2021.

E ti'a ānei, i teie nei, e tuatāpapa i te fa'aotira'a a te hō'ē tuha'a o te mau Hau nō 'Ōteānia mai te ha'apa'arira'a o tō rātou tā'amura'a i te tara'ātōmīra'a o tō rātou vaefenua i mua i te tāmaura'a o te fa'aōti'amāra'a te fenua 'Auterāria i pīha'i i tōna mau hoa i roto i te AUKUS^[26], moiha'a fa'ehau nō te fa'anahora'a Marite i te mau pae fenua 'Inītia – Patifita ? Mai tei 'ore ā i 'itea, i hina'aroa 'peu 'ōteānia, 'e nō tōna pāpū'ore tāmāu i mua i te 'ātōmī, ua tae ānei i te taime e tuatāpapa fa'ahou ai i te tumu o te mau pirita'ara'a i roto i te fenua 'Auterāria 'e te parau fa'au nō Rarotonga ?

DOI

10. XXXX/XXXX

Ha'apatora'a parau

Conçu en réaction aux traumatismes des expérimentations nucléaires dans le Pacifique, le Traité de dénucléarisation du Pacifique Sud, ou traité de Rarotonga, présente des caractéristiques originales, relatives à ses objectifs, sa zone géographique ou encore aux États auxquels il s'adresse. Cependant la souplesse du concept même de zone exempte d'armes nucléaires ne risque-t-il pas d'en saper l'efficacité ?

Puna o te parau

Non disponibles

Tapura puta tai'ora'a

Tōmite o te taramahuātoa a te ONU, 'ārāuru a te tōmite o te taramahuātoa, rurura'a rahi ((A/54/42), Nations Unies, New York, 1999, <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N99/132/21/PDF/N9913221.pdf?OpenElement> FISCHER, G « Te vaefenua tara'ātōmī nō Patifita 'apato'a », AFDI, 1985 HAMEL-GREEN Michael, The SPNFZ Treaty, A Critical Assessment, Canberra, Peace Research Centre, RSPC, ANU, 1990 HAMEL-GREEN Michael, The Experience of South Pacific States in Ensuring the Absence of Nuclear-Armed Vessels in their National Waters and Ports, Informal workshop on "Good Practices and Lessons Learnt with respect to Existing Nuclear-Weapons Free Zone", 7-9 juillet 2020, <https://meetings.unoda.org/unoda-mezu-workshop/unoda-middle-east-zone-unit-workshop-2020> LANGE David, « Nuclear Free, The New Zealand Way », New Zealand, Penguin, 1990 PAUL T.V., Nuclear-Free-Zone in the South Pacific. Rhetoric or Reality ?, The Round Table (1986), 299. Parau fa'aa'u tara'ātōmī nō Patifita 'apato'a 6 nō 'atete 1985, <https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%201445/volume-1445-I-24592-French.pdf> ZWIRN M.J., New Zealand and the Nuclear Testing Issue in the South Pacific : The Role of Small States in International Behavioural Regimes, 1996, www.tufts.edu/~mzwirn01/comps.html.

Rohiparau /Taparau/ Fatu parau

No associated authors found.

Parau papa'i ha'apapu

1. Upo'o parau. 'e fa'ahitira'a i te Puta a te Hau 'āmui i 'ō nei (Hau 'āmui, puta o te mau parau fa'aaui Puta 1445,1
2. 'Auterāria, Fenua Raroto'a, Fiti, Kiripati, Nauru, Niue, Aotearoa, Papua – Niu Guinea, Toromona, Hamoa, Tona, Tuvalu 'e Vanuatu.
3. I teie mahana, Forum des îles du Pacifique (FIP), e fa'anahora'a i te fā poritita a'e i te Commission pour le Pacifique Sud (CPS), 'ua ha'amauhia nō te ha'afaua'a i te mau faufa'a 'e te tāhō'ēra'a o te mau hau nō 'Ōteānia, 'o rātou ana'e tē fāri'ihia 'ei mero.
4. Alexander R., "Putting the Earth First: Alternatives to Nuclear Security in Pacific Island States", Honolulu, Matsunaga Institute for Peace, University of Hawaii, 1994, 'api13, 'itehia i Zwirn M.J., New Zealand and the Nuclear Testing Issue in the South Pacific: The Role of Small States in International Behavioural Regimes, 1996, www.tufts.edu/~mzwirn01/comps.htmlAlexander R., "Putting the Earth First: Alternatives to Nuclear Security in Pacific Island States", Honolulu, Matsunaga Institute for Peace, University of Hawaii, 1994, 'api13, 'itehia i Zwirn M.J., New Zealand and the Nuclear Testing Issue in the South Pacific: The Role of Small States in International Behavioural Regimes, 1996, www.tufts.edu/~mzwirn01/comps.html
5. Noa atu e huti hau atu i te fenua 'Ētuatōria
6. 'Ua 'itehia e mea vi'ivi'i
7. Ua riro te mau tūpitara'a i Hiroshima 'e i Nagasaki i te 'āva'e nō 'atete 1945, 'eitumu tama'i. Teie rā, e tano ato'a e fa'ahoho'a i te mau tāmamatara'a inaha, 'ua tāmamatatahia te mau tūpita i te taime ato'a i tu'uhia ai.
8. I teie mahana, 'o Kiribati 'e 'o Tuvalu.
9. 'Ia au i te mau papa 'e te huru o te tai'ora'a, e 'itehia te mau nūmera mai te 318 'e tae atu i te 300.
10. Zwirn M.J. (1996).
11. Clements Kevin, Back from the Brink, 1988, 'api.36.
12. E fāfā i te paraura'a 'e te tuatāpapara'a a te Fa'atere hau mātāmua nō Aotearoa Lange a David tāne, Nuclear Free, The New Zealand Way, New Zealand, Penguin, 1990, 'api.10-11,

'e Clements Kevin, op.cit., 'api.47.

13. 110 i fāri'i, 0 pāto'ira'a, 20 ha'apaera'a
14. Fa'atau'ara'a fa'ehau tu'urimahia i te matahiti 1951 i rotopū i te mau fenua Marite, te fenua 'Auterāria 'te fenua Aotearoa.
15. Ti'ara'a i tu'u-ri'i-hia ai i te hiti o te fa'atau'ara'a.
16. Fyfe N, Beeby Ch, (1987) The South Pacific Nuclear Free Zone Treaty, Victoria University of Wellington Law Review 5, (1987), 'api. 33-51.
17. Teie rā, i roto i te mau parau i fa'aarahia, e piti tei fa'a'ite i te ti'ara'a pāpū 'ore o te fenua 'Auterāria. Te parau mātāmua tei ha'apāpū ē e fa'atura te mau 'ohipa fenua o te vaefenua i te mau rēni tumu 'e te mau fa'aaura'a o te ao e vai noa ra, te TNP iho ā rā, 'e e fa'atura ato'a te mau fa'aaura'a o te mau fenua nā pīha'i e vai ra. Te piti o te parau, tē rēni ra te mana'o ē, e tāpea te hau tāta'itahi i tōna mau mana nō te fa'aoti i te mau uira'a e au i te mau fa'aaura'a i te pae o te pāna'ona'o 'ore 'aore ra i te mau fa'aaura'a i te pae o te mau uāhu 'e te mau taura'a manureva i tu'urimahia e te tahi atu mau hau. 'Ia au nā parau e piti nei, e mea pāpū maita'i te fa'atau'ara'a i rotopū ia 'Auterāria 'e te fenua Marite i te pae o te ANZUS. Nā roto i te fa'aōra'a i teie nā parau e piti, 'ua hina'aro 'o Canberra e tamarū i tōna hau tā'ati 'e e pāroru ato'a i tō rāua fa'atau'ara'a. 'Āre'a 'o Aotearoa ra, 'ua pāto'i 'oia i te fa'a'ite i tōna ti'ara'a tara'ātōmī 'e te tomo atu i roto i taua fa'atau'ara'a[footnote] *Ibid*
18. Te fenua Rūtia 'e te fenua Taina tei ha'apāpū mai te matahiti 1988, 'āre'a te fenua Farāni ra, i te matahiti 1996, te fenua Peretāne i te matahiti 1997, 'aita ā te mau fenua Marite.
19. I te tahi ārea nō rāpae nō te tomo i roto i te ZEE o te fenua Pāpua 'e te tā'āto'ara'a 'aore ra te tuha'a o te mau fenua 'e te ZEE o te mau fenua Kiribati.
20. NPT/CONF.2000/13
21. 'O te fenua Taratoni, 'o Pōrīnētia Farāni, te mau fenua 'āmui nō Mitoronētia, te mau fenua Marshall 'e Palaos.
22. E terā o te mau fenua ti'amā 'ore, 'ia ha'apāpūhia te mau arata'ira'a e te mau fenua pūai « fa'atere » Īrava 1 b o te parau fa'aaura'a nō Rarotonga.

23. Pāturu'ara'a toru pae nō te pano'ono'o 'ore i ha'amauhia i te matahiti 2021 i rotopū ia 'Auterāria, te fenua Peretāne. 'e te fenua Marite.
24. Fidji, Vanuatu, Tuvalu, Samoa, Kiribati, Nauru 'e Palau. Te mau fenua Raroto'a 'e te fenua Niue, tei 'ore ā i 'itehia 'ei Hau 'itehia e te ONU, tei fa'arirohia 'ei fenua fa'aō 'eiaha rā ha'apāpū i te parau fa'aaura'a. <https://treaties.unoda.org/t/tpnw>